

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03
в Національній академії внутрішніх справ
ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук,
професора, заслуженого юриста України
**Колба Олександра Григоровича на дисертаційне дослідження
Сингаєвської Марини Іванівни «Земельні відносини в Україні як об'єкт
кримінально-правової охорони», поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08
– кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право**

Вивчення змісту дисертації, автореферату дисертації, наукових праць
Сингаєвської Марини Іванівни дає підставу для відгуку про актуальність
обраної теми, достатній ступінь обґрунтованості наукових положень та
висновків, що виносяться на захист, глибокий і всебічний аналіз питань,
пов'язаних із кримінально-правовою охороною земельних відносин в Україні.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Не викликає жодних сумнівів,
що належний стан забезпечення ефективної охорони земельних відносин від
злочинних посягань є актуальним для України, структура злочинності якої
характеризується високим рівнем посягань у цій сфері. Саме тому особлива
увага у створенні ефективної правової охорони земельних відносин відводиться
закону про кримінальну відповідальність.

Важливо також наголосити, що відповідальність за порушення у сфері
земельних відносин є складовою частиною правового забезпечення
раціонального використання й охорони земель, яка спрямована на
стимулювання додержання земельно-правових норм, відновлення порушених
прав суб'єктів, а також запобігання вчиненню земельних правопорушень. Адже
земельні відносини в Україні та їх охорона є особливо актуальними з огляду на
специфіку територіального розташування нашої держави на найбільш родючих

ВДСД НАВС	
Зх. №	2523
23	04 20 21 р.
кількість аркушів:	
осн. док.	19 додаток —

землях Європи. Земля як об'єкт охорони держави має надзвичайно важливе значення, а відкриття ринку землі без належного законодавчого врегулювання та відпрацювання схеми відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення може призвести до збільшення їх кількості в цій сфері та спричинення збитків інтересам держави.

Важливим є й той факт, що при вчиненні кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин суб'єкти цих правопорушень, зазвичай, є освіченими особами, спеціалістами в галузі права та в сфері земельного законодавства, а, відповідно, правильно та чітко виписаний склад кримінального правопорушення дозволить суддям, слідчим та іншим працівникам правозастосовних органів точно кваліфікувати дії осіб при вчиненні правопорушень у цій сфері.

Посягання на земельні відносини порушують порядок володіння, користування, розпорядження, охорони, раціонального використання і відтворення земель у межах території України, створюючи небезпеку для довкілля, власності, життя і здоров'я людей або спричиняють інші тяжкі наслідки.

Здійснюючи аналіз кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні, авторка вірно встановила, що окремі аспекти досліджуваного нею питання частково уже розглядалися в контексті наукових досліджень складів кримінальних правопорушень, які посягають на земельні відносини або пов'язані з такими посяганнями. У більшості цих робіт проводилася загальна характеристика окремих кримінальних правопорушень, пов'язаних з заподіянням шкоди земельним відносинам в цілому або розкривалися особливості їх кваліфікації. Проте, комплексне теоретичне дослідження особливостей кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні у кримінально-правовій науці не проводилося, а тому таке дослідження можна визнати актуальним, своєчасним і соціально значущим.

Проведений здобувачкою аналіз складів кримінальних правопорушень,

які посягають на земельні відносини засвідчив, що врегулювання чинним КК України відповідальності за посягання на такі відносини є недосконалим, потребує подальших наукових досліджень, розробки та внесення науково обґрунтованих змін у цей Кодекс.

Як видається, необхідність оптимізації також норм закону України про кримінальну відповідальність щодо охорони земельних відносин є безсумнівною. Такий висновок ґрунтується на зібраних дисертанткою емпіричних матеріалах. Так, 59 % респондентів проведеного авторкою анкетування зазначили, що стан кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні є незадовільним. Ще 24 % вважають, вважають його посереднім, а 17 % – задовільним.

При цьому, використання Сингаєвською Мариною Іванівною значної кількості наукових джерел (306 найменувань на 28 сторінках), без сумніву, забезпечило необхідну глибину проведеної роботи, її науковість і можливість ведення чіткої, аргументованої наукової дискусії, яка у результаті привела до формування теоретичних висновків і практичних пропозицій, що містять значний внесок у науку кримінального права і мають достатній ступінь наукової новизни. Саме тому, практично всі висновки та пропозиції дисертантки заслуговують на схвалення та підтримку.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження Сингаєвської Марини Іванівни є достатньо обґрунтованими – вони підтверджуються як теоретичним аналізом, що провела авторка, так і результатами дослідження практики.

Основні наукові результати дисертаційної роботи М. І. Сингаєвської є вагомими і полягають у такому:

– автор запропонувала власне розуміння сутності земельних відносин як об'єкта кримінально-правової охорони, сукупності відносин у сфері володіння,

користування, розпорядження, охорони, раціонального використання і відтворення земель у межах території України, на цій основі виокремлено похідні наслідки, що мають економічний характер – у разі заподіяння значної майнової (економічної) шкоди державі, народу України та екологічний характер – у разі завдання шкоди довкіллю або створення небезпеки її завдання і впливають на визначення обсягу призначення покарання за такі кримінально протиправні діяння;

– дисертанткою встановлено, що суб'єктами досліджуваних відносин, з одного боку, є фізичні чи юридичні особи, органи місцевого самоврядування й органи державної влади, які наділені правом володіння, користування, розпорядження земельними ділянками, а з іншого – особи, з якими вони взаємодіють; предмет суспільних відносин – встановлена законом необхідність цільового використання земель; змістом цих суспільних відносин є право органів місцевого самоврядування й органів державної влади на нормальне здійснення делегованих законом повноважень і право фізичних та юридичних осіб на реалізацію гарантованих Конституцією України прав і свобод;

– встановлені спільні та відмінні риси положень кримінального законодавства України та зарубіжних країн, що передбачає відповідальність за посягання на земельні відносини з урахуванням правових традицій держав постсоціалістичної, континентальної та англо-американської правових сімей. Авторка констатує, що вся система норм щодо кримінальної відповідальності за такі посягання, передбачена у законодавстві зарубіжних країн, не може бути повною мірою використана у вітчизняному законодавстві;

– у роботі вперше обґрунтовано практичну доцільність застосування примусових заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, які вчинили кримінально протиправні діяння, передбачені ст. 239, 239¹, 239², 252, 254 КК України, та необхідність доповнення переліку кримінальних правопорушень у ст. 96³ КК України посиленням на ці кримінально-правові норми

– запропоновано застосовувати заходи законодавчого обмеження прав юридичної особи, яка вчинила кримінально протиправне посягання на земельні відносини, та вносити відомості про застосування таких заходів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

– обґрунтовано доцільність застосування до юридичної особи, яка вчинила кримінально протиправне посягання на земельні відносини, конфіскації майна, що стало знаряддям або предметом кримінального правопорушення, зокрема легалізованого майна (грошових коштів), одержаного кримінально протиправним шляхом;

– аргументовано доцільність виокремлення в структурі Особливої частини КК України розділу із назвою «Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин»;

– вперше запропоновано доповнити Особливу частину КК України ст. 254¹ КК України «Незаконні дії у сфері землекористування», яка встановлюватиме відповідальність за незаконну зміну цільового призначення земель, незаконне внесення змін до Державного земельного кадастру та недотримання вимог землекористування.

Конкретна особиста участь авторки в одержанні наукових результатів, викладених у дисертації. Дисертація виконана авторкою самостійно. М. І. Сингаєвська проаналізувала історичний розвиток закону України про кримінальну відповідальність щодо захисту земельних відносин, законодавство зарубіжних країн, кримінальні кодекси яких містять відповідні норми, детально дослідила сучасний стан вітчизняного кримінального права щодо ступеня захищеності земельних відносин.

Крім цього, здобувачка дослідила правову та соціальну обумовленість кримінально-правової охорони досліджуваних відносин, що дозволило їй внести власні, оригінальні пропозиції щодо вдосконалення чинного КК України.

Про самостійність одержаних наукових результатів свідчить і емпірична база дослідження (сторінка 20 дисертації), що можна вважати серйозним та вагомим підґрунтям для власних теоретичних висновків та пропозицій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 № 2623-III; Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ратифікованої Законом України від 21.11.2002 228-IV; Концепції реформування кримінальної юстиції України (Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008); Плану заходів щодо реалізації цієї Концепції (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.08.2008 № 1153-р); Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 № 474-р); Стратегічного плану розвитку Національної академії внутрішніх справ на 2018–2024 роки (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 27.02.2018 р., протокол № 3). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29.10.2015 (протокол № 20) (сторінка 17 дисертації).

Мета і задачі дослідження автором сформульовані вірно, визначають достатній обсяг та зміст дисертаційного дослідження, його напрямки, результати (сторінки 17-18).

Об'єкт і предмет дослідження визначені вірно і окреслюють складні проблемні питання кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні (сторінка 18 дисертації).

Наукову базу дослідження М. І. Сингаєвської складає застосування комплексу як філософських, загальнонаукових, так і спеціалізованих методів проведення наукового дослідження, таких, як: діалектичний; історичний; порівняльно-правовий, формально-юридичний; системно-структурний; опитування; статистичний; моделювання. Використання вказаних методів

надало авторці можливість обґрунтувати, а інколи й спростувати існуючі у вітчизняній та зарубіжній літературі доробки щодо питань кримінально-правової охорони земельних відносин (сторінки 18-20 дисертації).

Емпірична база є належною, складається із узагальнення М. І. Сингаєвською систематизованих даних державної та відомчої статистичної звітності за 2015–2020 роки; узагальнених матеріалів 128 кримінальних проваджень (справ) за фактами посягання на земельні відносини; зведених даних анкетування 450 практичних працівників органів досудового розслідування Національної поліції у м. Києві, Волинській, Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Миколаївській, Полтавській, Одеській, Рівненській, Харківській, Черкаській, Чернігівській областях щодо застосування норм кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони земельних відносин; офіційних аналітичних звітів Офісу Генерального прокурора України, МВС України, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України за 2015–2020 роки. Результати аналізу емпірики, в свою чергу, дозволили підтвердити зроблені авторкою дослідження теоретичні висновки і за своїм значенням значно підвищують науковий рівень роботи (сторінка 20 дисертації).

Достовірність положень та наукова новизна отриманих М. І. Сингаєвською результатів дозволяє говорити про наукову значимість дисертаційного дослідження, оскільки, авторкою зроблена вдала спроба, розв'язати важливе науково-прикладне завдання щодо з'ясування рівня кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні.

У результаті дослідження автором сформульовано й обґрунтовано низку концептуальних наукових положень, достовірних і науково обґрунтованих результатів, які є визначальні для подальшого розвитку застосування кримінальної відповідальності за посягання на земельні відносини (сторінки 177-182 дисертації).

Практичне значення представленої роботи не викликає сумнівів,

оскільки згідно з представленими матеріалами та додатками, основні її результати та надбання можуть бути використаними: у законотворчій сфері – під час удосконалення положень кримінального законодавства, зокрема розроблення законопроектів про внесення змін і доповнень до КК України, постанов Пленуму Верховного Суду України щодо кримінально-правової охорони земельних відносин; у правозастосовній діяльності – для правильного й однозначного застосування норм КК України, які встановлюють відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин, у практичній діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України (*акти Головного слідчого управління НПУ від 02.03.2020, ГУНП в Закарпатській області від 25.02.2021*); в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право. Особлива частина», «Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень» (*акти Департаменту персоналу МВС України від 11.02.2020, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» від 23.02.2021 № 934/01-14*); у науково-дослідній діяльності – для подальшого розроблення теоретичних і прикладних питань щодо кримінально-правової охорони земельних відносин, а також для підготовки підручників і навчальних посібників із кримінально-правових дисциплін, використання в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій (*акт Департаменту персоналу МВС України від 11.02.2020*) (сторінки 23-24 дисертації).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій у дисертації, авторефераті та наукових працях. Основні науково обґрунтовані результати дослідження відображено у дванадцяти наукових публікаціях, із яких чотири статті – у наукових фахових виданнях, визначених МОН України як фахові з юридичних наук, одна – в іноземному юридичному виданні (Словацька Республіка), сім тез доповідей, які оприлюднено на науково-практичних, науково-теоретичних конференціях (сторінки 24-25 дисертації).

При цьому, наявність достатньої кількості публікацій, матеріалів

оприлюднення основних положень роботи на наукових конференціях дає підстави стверджувати про винесення на загальний науковий розгляд основних моментів представленого до рецензування наукового дослідження та загальне схвалення його основних положень.

Обсяг та структура роботи дозволяють позитивно визначити дослідження як повне, чітко побудоване та логічно структуроване. Структурно робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (306 найменувань) і шести додатків. Загальний обсяг роботи становить 229 сторінок, з них основного тексту – 182 сторінки (сторінки 12-13; 24 дисертації).

Дисертаційний матеріал викладено згідно встановлених МОН України вимог та виділених авторкою 3-х розділів, які складаються з 9-и підрозділів у такій послідовності:

У **вступі** обґрунтована актуальність теми дисертації, розкритий зв'язок роботи з іншими науковими програмами, планами, темами, а також визначені мета та задачі дослідження, його об'єкт та предмет, окреслена методологія наукового пошуку, викладена наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, вказано апробацію основних результатів дисертації та публікації, які їх відображають, узагальнено структуру роботи (сторінки 15-25).

У **першому розділі «Загальні засади кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні»**, який складається з 3-х підрозділів (сторінки 26-67) авторкою розкриті теоретико-методологічні засади дослідження особливостей кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні, а також досліджена історія розвитку кримінальної відповідальності за посягання на такі відносини та проведений порівняльний аналіз правового регулювання відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у цій сфері в законодавстві зарубіжних країн.

Зокрема, дисертантці вдалося побудувати нові наукові гіпотези, ґрунтовно охарактеризувати теоретичні засади визначення та формування кримінальної

відповідальності за посягання на земельні відносини, узагальнити необхідну кількість отриманих даних та підготувати пропозиції щодо подальшого удосконалення чинного кримінального законодавства України про відповідальність за досліджувані суспільно небезпечні діяння (сторінки 41-42). Вдало також обігрується здобувачкою також доцільність диференціації історико-правового поступу у даному напрямі на сім періодів залежно від впливу законодавства різних історичних періодів (сторінка 57 дисертації).

Крім цього, дисертанткою вірно з'ясовано, що чинним КК України, на відміну від зарубіжних країн, не визначено відповідальність за порушення землекористування, унаслідок цього безпідставно змінюється цільове призначення сільськогосподарських земель, їх дрібнять на невеликі ділянки, унеможливаючи таким чином збереження для ведення цілеспрямованої сільськогосподарської діяльності на великих земельних площах (сторінка 64).

Крім того, авторкою доведено, що законодавці всіх зарубіжних держав приділяють значну увагу питанням кримінально-правової охорони земельних відносин. Так, у кримінальному законодавстві європейських держав (держави германської групи кримінального права, Данія, Ісландія, Норвегія) зазначені правопорушення сприймаються як певний різновид посягання на правосуддя, або (країни французької та італо-бельгійської груп, Фінляндія, Швеція) – як посягання на власність. Обсяги криміналізації відповідних діянь є різними. Виняток становить македонський законодавець, який незаконне привласнення нерухомого майна зараховує до злочинів проти навколишнього природного середовища (сторінка 58-59 дисертації).

До таких, що витікають із змісту підрозділів та відображають їх сутність, слід визнати й висновки до розділу 1 (сторінки 64-67 дисертації).

У другому розділі «Кримінально-правова характеристика земельних відносин як об'єкта кримінальних правопорушень та його взаємозв'язок з іншими елементами складу кримінального правопорушення», який складається з 4-х підрозділів (сторінки 68-135), проведена характеристика

об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, а також досліджено структуру об'єкта такої кримінально-правової охорони.

Зокрема, встановлено, що суб'єктами досліджуваних відносин, з одного боку, є фізичні чи юридичні особи, органи місцевого самоврядування й органи державної влади, які наділені правом володіння, користування, розпорядження земельними ділянками, а з іншого – особи, з якими вони взаємодіють; предмет суспільних відносин – встановлена законом необхідність цільового використання земель; змістом цих суспільних відносин є право органів місцевого самоврядування та органів державної влади на нормальне здійснення делегованих законом повноважень і право фізичних та юридичних осіб на реалізацію гарантованих Конституцією України прав і свобод (сторінки 77-78 дисертації).

Крім того, авторка дійшла висновку, що більшість науковців обмежила кримінальні правопорушення цієї категорії винятково кримінальними правопорушеннями, передбаченими розділом VIII Особливої частини Кримінального кодексу України, при тому, що об'єктом таких посягань є земельний правопорядок, встановлений земельним законодавством, право власності на землю як об'єкт нерухомості, право постійного користування, право оренди. Це дає змогу розширити категорію кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин іншими розділами Кримінального кодексу України. Таким чином, авторка доходить висновку про необхідність виділення в структурі Особливої частини КК України окремого розділу із назвою «Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин» (сторінки 78-79 дисертації).

Крім цього, дисертантка правильно констатує, що підставами для криміналізації діянь, які посягають на земельні відносини, є наступні фактори – соціально-психологічні, кримінологічні, нормативні, міжнародні та історичні причини виникнення доцільності протидії таким діянням за допомогою кримінально-правових норм (сторінка 81 дисертації).

У роботі здобувачкою наведені також додаткові аргументи на користь того, що діяння, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони кримінальних правопорушень даної категорії переважно виражається у формі дії. Між тим, наприклад, кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 254 КК України, характеризується як дією, так і бездіяльністю, а за ч. 2 умисне ухилення від обов'язкової рекультивациі земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину чи видобування бурштину на підставі спеціального дозволу на користування надрами – лише бездіяльністю. Кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 197-1, 239, 239-1, 252, 254 КК України, вважаються закінченими з моменту настання зазначених у диспозиції наслідків і при їх кваліфікації необхідно встановити ще й такі ознаки як суспільно-небезпечні наслідки та причинний зв'язок між учиненим діянням і цими наслідками. У переважній більшості суспільно-небезпечні наслідки таких кримінальних правопорушень мають матеріальний характер і передбачають особливості у порядку визначення розміру матеріальних збитків, завданих кримінально протиправними діяннями, передбаченими нормами Кримінального кодексу України, які встановлюють відповідальність за посягання у сфері земельних відносин (сторінки 94-95 дисертації).

В роботі акцентується також увагу на тому, що диспозиції досліджуваних кримінально-правових норм мають бланкетний характер і потребують детального з'ясування повноважень фізичних чи юридичних осіб, органів місцевого самоврядування та органів державної влади, які наділені правом володіння, користування, розпорядження земельними ділянками для вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення таких кримінальних правопорушень (сторінка 111 дисертації).

Достатньо обґрунтована позиція дисертантки, яка стосується пропозиції застосування примусових заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, які вчинили кримінально протиправні діяння, передбачені ст.ст. 239, 239-1, 239-2, 252, 254 КК України та необхідність доповнення

переліку кримінальних правопорушень у ст. 96-3 КК України вказівкою на ці кримінально-правові норми (сторінки 111-112 дисертації).

Аналіз суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, дозволив авторці дійти висновків, що вона передбачає вину у формі умислу по відношенню до діяння та умисел або необережність стосовно наслідків. Тобто, суб'єктивна сторона досліджуваних кримінальних правопорушень характеризується виключно умисною формою вини. Причому умисел у переважній більшості може бути тільки прямим стосовно вчиненого діяння. Ставлення до наслідків в залежності від конкретного кримінального правопорушення може бути як умисним, так і необережним (сторінки 132-133 дисертації).

До таких, що витікають із змісту підрозділів та відображають їх сутність, слід визнати й висновки до розділу 2 (сторінки 133-135 дисертації).

У третьому розділі «Особливості диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин», який складається з 2-х підрозділів (сторінки 136-176 дисертації) здобувачка розкриває критерії розмежування кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин від суміжних складів кримінальних та адміністративних правопорушень, а також проаналізовано особливості кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у разі вчинення їх у сфері земельних відносин, зважаючи на норми земельного законодавства.

Зокрема, для відмежування кримінальних правопорушень, які посягають на земельні відносини, запропоновано використовувати такі критерії: 1) ознаки основного безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення; 2) ознаки предмета злочину кримінального правопорушення; 3) вид і розмір заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди; 4) ознаки суб'єкта кримінального правопорушення (сторінки 139-140 дисертації).

Крім цього, дисертанткою доведено, що основними у цілому критеріями розмежування адміністративних і кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, є: 1) ступінь суспільної небезпеки; 2) об'єкт правопорушення; 3) суб'єкт правопорушення; 4) розмір заподіяної шкоди та наслідки правопорушення; 5) момент закінчення правопорушення; 6) суворість і вид стягнень, що накладаються; 7) коло осіб (органів), які уповноважені розглядати такі справи (сторінка 160 дисертації).

Варто у зв'язку з цим погодитись з висновком здобувачки про те, що дії службових осіб при вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним переходом права власності на земельні ділянки, зокрема, пайового, лісового, водного фонду тощо до іншої фізичної особи, потребують кваліфікації за такими нормами Особливої частини Кримінального кодексу України як зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України), службова недбалість (ст. 367 КК України), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) (сторінки 173-174 дисертації).

До таких, що витікають із змісту підрозділів та відображають їх сутність, слід визнати й висновки до розділу 1 (сторінки 174-176 дисертації).

У **висновках** (сторінки 177-182 дисертації) Сингаєвською Мариною Іванівною викладені нові наукові положення та науково обґрунтовані результати дослідження, зроблені теоретичні висновки та запропоновані зміни до чинного КК України, які, як видається, здатні дієво вплинути на побудову теоретично-прикладної моделі кримінальної відповідальності за посягання на земельні відносини.

Відповідно до формальних вимог МОН України, оформлено здобувачкою і список використаних у цій дисертації джерел (306 найменувань на 28 сторінках) (сторінки 183-211). При цьому варто зазначити, що всі вони відповідають темі обраного дослідження.

У даній дисертації є, крім цього, відповідні додатки, кожен із яких вміло та по суті використаний у тексті зазначеного наукового дослідження (сторінки

Повністю по змісту і структурі співпадає з дисертацією й автореферат цієї роботи, який складається із 20 сторінок та відповідає вимогам МОН України, що пред'являються до такого виду наукових розробок.

Разом з тим, варто зазначити, що у дисертації М. І. Сингаєвської є ряд дискусійних та спірних положень, рекомендацій і висновків, які мають стати одним із елементів предмету її захисту, а також зобов'язують здобувачку навести додаткові аргументи з приводу своєї позиції по суті проблематики, а саме:

1. Зміст першого підрозділу «Теоретико-методологічні основи дослідження особливостей кримінально-правової охорони земельних відносин» (сторінки 26–41 дисертації) викликає певну дискусію. Як видається, даний підрозділ потрібно було б назвати «Стан наукового дослідження особливостей кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні». Такий висновок ґрунтується на недостатньо повному розкритті методологічних основ, які повинні базуватися не тільки на методах дослідження, які застосувала дисертантка, а і на наукових гіпотезах, понятійному апараті, принципах тощо, які мітяться в дослідженнях інших науковців та на тих питаннях, які залишилися поза їх увагою.

2. Схвально оцінюючи намагання дисертантки у підрозділі 1.3. (сторінки 58–63 дисертації) розкрити питання кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин у законодавстві зарубіжних країн, здобувачці варто було звернути увагу на те, нею не надано конкретних пропозицій позитивного досвіду, який можна запозичити у чинний КК України з метою удосконалення окремих положень кримінальної відповідальності за посягання на земельні відносини в Україні.

3. У загальних висновках роботи дисертантка звертає увагу на доцільність

доповнення переліку кримінальних правопорушень у ст. 96³ КК України вказівкою на ст. 239, 239¹, 239², 252, 254 КК України і передбачення застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за вчинення закріплених у цих нормах посягань на земельні відносини (сторінки

Дійсно, в Україні у наукових колах тривалий час йшла і продовжується дискусія щодо притягнення до відповідальності юридичних осіб. Прибічники такого підходу вказують на той факт, що юридичними особами вчиняється значна кількість кримінальних правопорушень; на юридичні особи можна покладати штраф значно більшого розміру, ніж на фізичних осіб; злочинні діяння юридичної особи не припиняються у разі притягнення до відповідальності одного працівника; такою є практика в Європейському Союзі, входження до якого передбачає гармонізацію правових норм (Л. І. Шеховцова, Я. О. Сидоров, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, ін.). З іншої сторони, висловлюються думки щодо нелогічності і безглуздості, недоцільності такої ідеї, спірності визначення вини юридичної особи, відсутності вимог Конвенцій ООН встановити в Україні кримінальну відповідальність юридичних осіб, необхідності дотримання базового принципу кримінального права щодо індивідуалізації відповідальності та відповідальності особи за її вину, про недопустимість через злочинні дії однієї чи кількох осіб припинення діяльності юридичної особи (Г. С. Крайнік, В. О. Останін, С.Я. Лихова, ін.).

У той самий час, наразі вітчизняній законодавець передбачив можливість застосування за вчинення певних кримінальних правопорушень заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Проте ст. 96³ КК України встановлює, що за правопорушення у сфері земельних відносин юридичною особою до неї заходи кримінально-правового характеру не застосовуються. Аргументацію необхідності доповнення переліку злочинів у ст. 96³ КК України вказівкою на ст. 239, 239¹, 239², 252, 254 КК України автор робить на сторінках 112-115 дисертації. Але ні статистичних даних, які підтверджують поширеність вчинення даних кримінальних правопорушень

юридичними особами, ні аналізу чи припинялися у разі притягнення до відповідальності одного працівника злочинні дії юридичної особи, ні особливостей дотримання принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності автор не наводить. Тому варто посилити аргументацію необхідності такої новели у кримінальному законодавстві. Інакше такі зміни можуть стосуватися будь-яких кримінальних правопорушень у сфері довкілля.

4. Як видається, суттєвої уваги заслуговує запропонована авторкою необхідність доповнення Особливої частини КК України новою кримінально-правовою нормою та сама законодавча конструкція 254¹ КК України «Незаконні дії у сфері землекористування», де передбачено встановлення відповідальності за: а) незаконну зміну цільового призначення земель; б) незаконне внесення змін до Державного земельного кадастру; в) недотримання вимог землекористування (сторінка 182 дисертації). Однак, ні в змісті дисертації, ні в її додатках, ні у авторефераті авторка не досліджує особливості санкцій цієї кримінально-правової норми. Без сумніву, наведена пропозиція у такій формі не є завершеною.

5. У тексті роботи здобувачка звертає увагу на розпорошеність кримінально-правових норм, які спрямовані на охорону земельних відносин в Україні. Як нею встановлено, активно обговорюється це питання і, навіть, є критерієм для остаточних висновків при аналізі історичного розвитку законодавства України про кримінальну відповідальність за посягання на земельні відносини у науковій літературі (сторінки 42–57). Крім цього, ведеться жвава дискусія про це й при характеристиці земельних відносин як об'єкта кримінального правопорушення (сторінки 68–91) та його об'єктивної сторони (сторінки 91–111).

Детально розглядається це питання також при встановленні відмінностей кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин від суміжних складів кримінальних правопорушень (сторінки 136–150). Більше того, дисертантка запропонувала систематизувати ці норми шляхом передбачення в структурі Особливої частини КК України окремого розділу VIII¹ «Кримінальні

правопорушення у сфері земельних відносин», де пропонується закріпити кримінально-правові норми, спрямовані на охорону земельних відносин у всіх їх проявах. Проте, у роботі відсутній механізм виокремлення таких кримінально-правових норм та не запропоновані критерії за якими буде здійснюватися таке виокремлення.

6. У дисертації авторка детально здійснює відмежування кримінальних правопорушень на земельні відносини від суміжних кримінальних та від адміністративних правопорушень (сторінки 139-140, 160). Проте нею залишене без розгляду питання інституту кримінальних проступків у цій сфері. У зв'язку з цим, дисертантці під час публічного захисту слід висловити свою конструктивну думку з цього приводу.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що наведені критичні зауваження і рекомендації стосується складних дискусійних питань і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Марини Іванівни Сингаєвської, яка має науково-теоретичне і практичне значення і містить наукові положення, що являють нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання і сприяють удосконаленню кримінального законодавства.

Висновок: дисертація Сингаєвської Марини Іванівни «Земельні відносини в Україні як об'єкт кримінально-правової охорони», яка подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, є:

1. Завершеною особистою кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обгрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінального права та вироблення науково обгрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідних положень законодавства та практики його застосування.

2. Такою роботою, що в повній мірі відповідає вимогам пунктів 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (з відповідними змінами та

доповненнями), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) по обраній спеціальності 12.00.08 (081 – Право).

Офіційний опонент:

**професор кафедри політології, управління
та державної безпеки Волинського національного
університету імені Лесі Українки,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України**

 О. Г. Колб

«__» квітня 2021 року

